

Niels Mortensen:

Forude ligger en teknisk og videnskabelig triumf

Hvorfor falder børnetallet? Hvorfor går flere og flere i psyko-terapi? Hvorfor rabler det mere og mere for staten og for folk i almindelighed? Hvorfor er arbejdsformidlingen ved at udvikle sig til et korporatistisk agentur for højskoler og andre kursustilbud? Hvorfor er folketingsvalgene blevet til en rituel komedie? Dette og mange andre spørgsmål, som dansk sociologi hidtil ikke har kunnet besvare, besvares i denne artikel, som også forklarer, hvordan det nye samfunds organisationsprincip - styring og rablen - har afløst kapitalismens modsætning mellem lønarbejde og kapital.

1. Udfald

Dansk sociologi er efterhånden blevet en arbejdssociologi, hvor det kun er problemer i produktionssfæren, der interesserer. Danske sociologer beskæftiger sig med industristruktur, indkomstforhold, teknologi, arbejdsmiljø, organisation, levevilkår (som de er bestemt af arbejds- og indkomstforholdene), arbejdsløshed osv.

Dansk sociologi er for tiden præget af en forbrødring mellem de oprindeligt kritiske, marxistiske strømninger og objektive statslige planlægnings- og administrationsbehov. Den én gang radikale påpegning af, at de økonomiske grundforhold determinerer samfundsudviklingen, er nu blevet umulig at se bort fra for enhver, og derfor common-sense for en hvilken som helst statsbureaukrat og TV-journalist. Dette ville være en besnærende situation for den kritiske sociolog, hvis det stigende pres på forskningsressourcerne ikke havde gjort situationen utryk for både fastansatte og projektansatte: Staten har brug for sociologernes evne til at analysere krisen, men grænsen mellem en kritisk analyse og en bureaukratisk analyse er blevet uklar. Resultatet er nu blevet, at universiteternes, forskningsrådenes og de relevante ministeriers korridorer befolkes af en samling forskningsbureaukrater og bureaukratiske forskere, som med al-

Niels Mortensen:

Forude ligger en teknisk og videnskabelig triumf

Hvorfor falder børnetallet? Hvorfor går flere og flere i psyko-terapi? Hvorfor rabler det mere og mere for staten og for folk i almindelighed? Hvorfor er arbejdsformidlingen ved at udvikle sig til et korporatistisk agentur for højskoler og andre kursustilbud? Hvorfor er folketingsvalgene blevet til en rituel komedie? Dette og mange andre spørgsmål, som dansk sociologi hidtil ikke har kunnet besvare, besvares i denne artikel, som også forklarer, hvordan det nye samfunds organisationsprincip - styring og rablen - har afløst kapitalismens modsætning mellem lønarbejde og kapital.

1. Udfald

Dansk sociologi er efterhånden blevet en arbejdssociologi, hvor det kun er problemer i produktionssfæren, der interesserer. Danske sociologer beskæftiger sig med industristruktur, indkomstforhold, teknologi, arbejdsmiljø, organisation, levevilkår (som de er bestemt af arbejds- og indkomstforholdene), arbejdsløshed osv.

Dansk sociologi er for tiden præget af en forbrødring mellem de oprindeligt kritiske, marxistiske strømninger og objektive statslige planlægnings- og administrationsbehov. Den én gang radikale påpegnelse af, at de økonomiske grundforhold determinerer samfundsudviklingen, er nu blevet umulig at se bort fra for enhver, og derfor common-sense for en hvilken som helst statsbureaukrat og TV-journalist. Dette ville være en besnærende situation for den kritiske sociolog, hvis det stigende pres på forskningsressourcerne ikke havde gjort situationen utryk for både fastansatte og projektansatte: Staten har brug for sociologernes evne til at analysere krisen, men grænsen mellem en kritisk analyse og en bureaukratisk analyse er blevet uklar. Resultatet er nu blevet, at universiteternes, forskningsrådenes og de relevante ministeriers korridorer befolkes af en samling forskningsbureaukrater og bureaukratiske forskere, som med al-

vorlige miner bliver mere og mere enige om, hvilken forskning man skal prioritere.

Resultatet er blevet, at dansk sociologi har nået en - med Kuhn - normalvidenskabelig fase, hvor sociologiens emne, spørgsmål og fortolkningsregler tillukkes mere og mere efter en stiltiende overenskomst - eller det er måske et kup fra Sociologisk Institut? Sociologernes emne er arbejds- og produktionslivet og de deraf afledte forhold, de spørgsmål, sociologien stiller er, hvorledes de objektivt konstaterbare arbejdsforhold og materielle livsbetingelser er, og hvordan dette præges af økonomiske udviklinger, statslige indgreb og organisationernes politikker; og sociologiens fortolkningsregler er en halvmarxistisk teori i baghovedet og en halvpositivistisk metode på papiret. Halvmarxistisk - fordi den marxistiske teori er blevet en institutionaliseret selvfølgelighed i forskellige opblødte udgaver, og halvpositivistisk - fordi den empiriske analyse gennemføres positivt, men uden den gamle positivismes metodiske stringens.

Dansk sociologi er blevet for etableret, for lukket, for identificeret med de 25-60 årige erhvervsbeskæftigedes normalsamfund i en veluddannet, venstreorienteret mellemlagsvariant. Den, der ikke vil interessere sig for dansk sociologis normale emne, stille de normale spørgsmål og anvende de normale fortolkningsregler, vil virke skør, uansvarlig eller bagstræverisk. Rent bortset fra problemer med at retfærdiggøre sin forskning under de rådende styrings- og nedskæringstrusler, vil han/hun blive bebrejdet af et kor af kollegiale ånder: Over for kætteren vil der blive messet en række enkle, monotone paroler om den økonomiske krise, arbejdsløsheden, Marx og mikroprocessorerne, den progressive faglige kamp og Arbejderbevægelsens Erhvervsråd. Og en enkelt overlevende stemme vil råbe op om revolution, mens de andre normalvidenskabsmænd og -kvinder vil tie overbærende eller nikke sentimentalt.

Men uden for universiteternes, forskningsrådenes, de relevante ministeriers, arbejdspladsernes, organisationernes og supermarkederne lange gange sker der ting og sager. Samfundet invaderes af kræfter, der snart vil vælte den halvmarxistiske normalsociologis samfundsbillede.

Lad mig starte med at omtale to radikale formuleringer af nogle af de kræfter, der buldrer i kulisserne, nemlig Edward Thompsons exterminisme og Christopher Laschs narcissisme-diagnose.

Exterminismen indkredses sådan her:

If the hand-mill gives you society with the feudal lord; the steam-mill society with the industrial capitalist, what are we given by those Satanic mills which are now at work, grinding out the means of human extermination? I have reached this point of thought more than once before, but I have turned my head away in despair. Now, when I look at it directly, I know that the category which we need is that of "exterminism".¹

Hvad Thompson tænker på, er de hemmelighedsfulde drengebander af paranoide, forvoksede spejdere, som sidder rundt omkring i Santa Barbara, Tel Aviv, Johannesburg, Moskva og Tripolis. Selv om vi kan identificere de økonomiske og politiske lovmæssigheder, der kan forklare denne situation, er det et faktum, at atomkrigens holocaust kan blive udløst tilfældigt, snart. Thompsons pointe er, at det ikke nytter meget at forstå de materielle årsagskæder til denne situation, at exterminisme-mulighedensrealitet så at sige overskygger de økonomisk-politiske lovmæssigheders realitet og derfor fordrer en analyse af en forholden-sig, som ikke kan rummes i en marxistisk normalvidenskab og i de deraf afledte politikker.

En anden exterminisme-mulighed, som Thompson ikke beskæftiger sig med, er den forurenings-holocaust, som mange økologer peger på. Hertil kommer den geotermiske eksplosion af hele det amerikanske kontinents vestkyst, som en survey blandt verdens førende clairvoyante spåmænd og -koner for nylig har berettet om.²

Narcissisme-begrebet er kommet frem de sidste år gennem Christopher Laschs bog "The Culture of Narcissism". Narcissisme-begrebet hentyder til en personlighedstype, en social samværsform og en social værdiorientering, som ifølge Lasch er blevet mere og mere dominerende i løbet af 1970'erne. Der er tale om "the culture of immediate gratification, non-participation and non-binding commitments and it can accurately be described as a culture of narcissism".³ Ifølge Lasch har massekonsumet og bureaukratiseringsprocesserne ført til mangel på bindende kollektive normer, kalkulerende optaget-hed af ens egne subjektive problemstillinger osv. Tegn på narcissis-

1) Edward Thompson, "Notes on Exterminism, the Last Stage of Civilization", New Left Review, No. 121, May-June 1980.

2) Jeffrey Goodman, We are the Earth-Quake Generation, New York 1979.

3) Christopher Lasch, "Narcissism and the Problem of 'Morale'", Telos, No. 44, Summer 1980, pp. 124-125.

me ser Lasch i så vidt forskellige fænomener som stigningen i skilsmisser, faldet i børnetal, væksten af de nye terapibevægelser, og også mange af græsrodsbevægelserne får en ublik medfart.

Også andre ser varianter af denne tendens, dette nybrud, hvor narcissisme kun er et eksempel på, hvilke begreber man kan sætte på, og hvor det stadig synes umuligt at finde dækkende kategorier.

Information⁴ berettede om "en kongres i Bologna med 30.000 deltagere fra hele den nye "bevægelse" med alt, hvad der er associeret af "udstødte" grupper, først og fremmest "de autonome", den meget betydelige gruppe som går ind for forskellige former for terrorisme, og hvoraf en del er bevæbnede. Men også et hav af andre, mere vanskeligt definerbare som "de metropole indianere", "Italian Punks", "i frikketoni" (en italianisering af det engelske "freaks"), bøssernes befrielsesfront, feminister, "de løse hunde", neo-dadaister, neofuturisterne, økologerne og en masse andre, varierende fra de helt seriøse grupper til det helt "frikketoni". Journalisten Karen Dissing sætter endda dette formløse oprør i relation til en form for exterminisme på følgende måde: "Uden for systemet er der en masse nye mennesker, som netop er uden noget tilhørsforhold til det fungerende samfund. Som er ligeglade med produktivitet, arbejde eller fællesskab, som finder teorier om et nøjsommere samfund latterlige, som råber: "Vi vil ha' det hele nu", og som elementært mener, at verden vil høre op med dem. Derfor kan de lige så godt smadre butiksvinduer og maskineriet og tage sig af forsyningerne, så længe der er nogen. Begreber som kapitalakkumulation og kontrol over produktionsmidlerne mister enhver betydning i et nihilistisk masseoprør, hvis formål ikke er at akkumulere eller kontrollere, men at destruere ...".

Hertil kommer så de ikke-organiserede protester. I en nylig tidsdiagnose fra Habermas' hånd hedder det: "Undeutlicher als die aktiven Formen des Protests sind die ins Private und Psychische verschobenen Konflikte: die wachsende Zahl der Fälle, die psychiatrischer Behandlung bedürfen, epidemisch um sich greifende Verhaltensstörungen, Alkoholismus, Suchtphänomene überhaupt, steigende Raten von Selbstmord und Jugendkriminalität sind Anzeichen für misslunge-

4) Information, 22. oktober 1977.

ne Integrations-, für fehlegeschlagene Sozialisationsprozesse."⁵ Habermas ser dette som udtryk for en aftagende evne i samfundet til at få de kommende generationer til at tilslutte sig de institutionaliserede værdiorienteringer.

Hvad skal man som sociolog stille op med disse fænomener og mange andre, som ikke umiddelbart passer ind i det, normalsociologien beskæftiger sig med?

Man kunne vælge at skubbe exterminismen væk fra sociologiens område overhovedet og at betragte narcissismen, det amorfe oprør, skilsmisserne etc. bare som nye former for marginalisering, der ikke påvirker samfundet på anden måde end som stigende afvigelsesproblemer og altså ikke nødvendiggør en revision af sociologiens normale økonomiserede og politiserede samfundsbillede.

Men sæt nu vi tager fejl i disse uddefineringer. Sæt nu, at disse fænomener er udtryk for mere omfattende ændringer af strukturer og sociale kraftfelter i det moderne samfund. Der er måske tale om nybrud, som nødvendiggør en mere omfattende revision af de modeller og kategorier, vi har vænnet os til at analysere samfundet i og retfærdiggøre vor stillingtagen efter. Sæt nu disse fænomener er dråben, som får normalsociologiens bæger til at flyde over. For normalsociologiens bæger har i længere tid været ved at blive fyldt godt op til kanten med fænomener, som er sværere og sværere at rumme i halvmarxismens teorier og kategorier.

Jeg skal her opregne tre vigtige eksempler på fænomener, som vi har haft meget svært ved at begribe med det eksisterende analyseværktøj. Eksemplerne er netop hentet fra sociologiens økonomisk-politiske normalområde:

1. En lang række aspekter ved den teknologiske udvikling er vanskelige at forstå i deres samfundsmæssige årsags- og konsekvenskæder ud fra den dominerende halvmarxistiske teori. Det gælder store dele af de teknologier, som indebærer teknologisering af informationer og kommunikation. (Tele-datasystemer, TV-satelitter, registreringssystemer m.v.). Det marxistiske produktivkraftbegreb skal trækkes overordentlig langt ud for at få hold på betydningen af de meget kraftige ændringer i masse- og telekommunikation, som vi

5) Jürgen Habermas (ed.), Stichworte zur 'Geistigen Situation der Zeit', Band I: Nation und Republik, Frankfurt a.M.: Suhrkamp 1979.

står lige overfor. Sociologerne overlader dette område til bekymrede humanister og vogtere af den personlige frihed, fordi årsagskæderne ikke spores særlig godt af produktivkraftbegrebet, og fordi effekterne er vanskelige at analysere med vores "normale" begreber om bevidsthed, ideologi, offentlighed og magt. Vore teorier og begreber er det net, vi fanger samfundet ind med i vor forståelse. Informationsteknologien kunne være et eksempel på et fænomen, som vi ikke kan fange med de eksisterende masker, og som nødvendiggør et andet fangstredskab.

2. Aktivitet i græsrodsorganisationer er efterhånden blevet den mest udbredte form for udadrettet politisk aktivitet (mere end aktivitet i politiske partier og fagforeninger). Denne aktivitet er ikke struktureret ud fra den samfundsanatomi, som den halvmarxistiske teori fastlægger (position i arbejdslivet), men ud fra forskelligartede og krydsende kriterier. Beboerforeninger, forældreforeninger m.fl. aktionerer ud fra mere eller mindre administrative kriterier, men hertil kommer de økologiske bevægelser, kvindebevægelsen, bøssebevægelsen m.fl. Dele af disse sidstnævnte bevægelser satsér ikke bare på et begrænset mål, men søger efter helt nye samlivs-, bolig- og arbejdsmåder.

Normalsociologien har med sit "interesse-begreb" svært ved at forstå de behov, disse bevægelser er udtryk for, og som mellemlagsorganisationer bliver de med det samme diskvalificeret politisk. Man griber til den sædvanlige metode; man udgrænser dem analytisk, for eksempel ved at sige, at "resultatet af græsrodsorganisationernes kamp i sidste instans er afhængig af kampen om styrkeforholdet mellem hovedklasserne, således som dette blandt andet kommer til udtryk i forholdet mellem klasseorganisationerne." Normalsociologien kan ikke se deres betydning i det nye samfund, som er ved at stikke hovedet frem, fordi den analyserer dem, som om de var en del af det gamle.

3. Det tredje eksempel er ændringer i klassestrukturen. Mellemlagenes position har længe været det store problem at få fastlagt i den marxistiske klasseanalyse. Men hertil kommer problemer med selve løn teorien, fordi lønnen mere og mere bliver en statslig administreret kategori. Her tænker jeg ikke bare på tendenserne til indkomstpolitik, men også på at en stigende gruppe af befolkningen reproduceres på en skiftende kombination af løn og offentlig ydelse,

og på at arbejdsformidlingssystemet efterhånden har ført til et system af tæt samorganisation mellem arbejdsgivernes ansættelses- og afskedigelsespraksis og formidlingssystemets regler for anvisning, dagpengeudbetaling, karantæne osv.

Og samtidig med at lønarbejdskategorien i sin konkrete fremtræden bliver og mere umarxistisk, bliver den mere og mere udbredt. "Staten kan efterhånden kun se en eneste løsning på arbejdsløsheden: at enhver aktivitet bliver til lønarbejde: snart vil psykiatrene, de psykoanalyseredes psykoanalytikere, totalorgasmens terapeuter, luderne fra eros centrene, leverandørerne af seriefremstillede bio-dynamiske brød, kommunalt ansatte gøglere samt lønede venner komme til at udgøre størstedelen af arbejderklassen."⁶ Den merværdiproducerende lønarbejder er blevet en ren abstraktion.

Dette har faktisk ført til, at flere marxister "afsociologiserer" den marxistiske klasseanalyse. "... proletariat og bourgeoisie som klasser er absolutte kategorier og ikke sociologiske grupper".⁷ Men de fleste af os normalsociologer strugler videre med vores halvmarxistiske skemaer.

Disse tre eksempler er hentet fra normalsociologiens økonomiserede og politiserede kerneområde og peger på væsentlige problemer for normalsociologiens halvmarxistiske fortolkningsskemaer. Der tales for tiden meget om marxismens krise. En måde at forholde sig til marxismens mere og mere vaklende evne til konkret at analysere det moderne samfunds struktur og sociale kraftfelter er at trække marxismen helt tilbage fra sociologien. Lars-Henrik Schmidt siger det således: "Marxismen er ikke en systemteori, som kan levere svar på ethvert problem, som måtte rejses inden for det borgerlige samfunds rum, for den er ikke en teori i traditionel forstand: den er en række teoretiske udsagn, som er kritiske interventioner i forhold til eksisterende elementer i virkeligheden og dennes teoretiske refleksi i forskellige teorier - også kaldet videnskaber. Marxismen er således ikke en enhedlig og koherent teori. Marxismen

6) Dominique Bouchet, "Man bliver aldrig færdig med at miste sin frihed", i Carsten Juhl og Paul Smith (ed.), Antipolitik. Hinsides al statskunst, Århus: Forlaget Afveje 1981, p. 22.

7) Lars-Henrik Schmidt, Socialisationskritik og politisk praksis, København: Rhodos 1978, p. 11.

eksisterer egentlig ikke."⁸

Men mens marxismen trækker sig tilbage fra sociologien og næsten vil ophæve sig selv som samfundsteori, fastholder og konsoliderer normalsociologien sig for tiden om en insisteren på en "praktisk materialisme, der orienterer sig mod historisk konkrete undersøgelser af de virkelige materielle forhold",⁹ samtidig med, at den får sværere og sværere ved at forstå såvel den materielle kælder og stueetage som den sociale, politiske og åndelige 1., 2. og 3. sal. Det er selvfølgelig frækt at bruge Kurasjefolkenes leder som motto for sociologien som helhed, men ud fra det opdukkende samfunds synsvinkel, stikker de fleste af os normalsociologer i samme suppedas.

Habermas taler i sin bog "Legitimationsproblemer" om samfundets grundliggende organisationsprincipper, hvorved han forstår den cellekerne, "der organiserer det hele på et plan, hvor de normative strukturer sammenflettes med det materielle substrat."¹⁰ Habermas mener, vi stadig har et (sen)-kapitalistisk samfund, dvs. et samfund, som grundliggende er struktureret ud fra det kapitalistiske princip om privat tilegnelse af samfundsmæssige rigdom, eller kort sagt ud fra kapitalforholdet. Men sæt nu vi allerede er langt inde i et samfund, der er styret af et nyt organisationsprincip, et samfund som ikke er kapitalistisk og heller ikke socialistisk, et samfund som kapitalismen er fader til, og som stadig er sin fader op ad dage, men som mere og mere vil være sin egen herre.

2. Indfald

Så er det som at springe ud på det dybe vand. I det følgende vil jeg gennemgå konturerne af det nye samfund, vi er på vej ind i og nogle af de kategorier, som skal bruges til at analysere det med.

2.1. Struktur og modsætning

I svage øjeblikke føler jeg, at man ikke kan bruge sin fantasi og intuition radikalt nok i forsøgene på at opstille et alternativ til normalsociologien.

8) Lars-Henrik Schmidt, "Stilfærdigt forspil til den åbne marxisme", Philosophia, nr. 1-2/1980, pp. 61-78.

9) Leder i Kurasje nr. 26, 1981.

10) Jürgen Habermas, Legitimationsproblemer i senkapitalismen, København: Fremad, 1975, p. 35.

Overordnet forekommer det mig, at vort samfund bedst kan karakteriseres som et samfund, hvor alt bliver styret og alt rabler. En central udviklingsdynamik i 1980'erne - og her tænker jeg ikke på drivkræfterne i sidste instans, det er formentlig stadigvæk kapitalakkumulationen - er en dialektik (eller interaktionseffekt) i det sociale kraftfelt mellem på den ene side: Styring, kontrol, rationalisering, teknologisering og på den anden side: Frigørelse fra normer, større mulighed for livsytringer, anomi, kulturelt anarki. Dialektikken består i, at styringen, teknologiseringen og kontrollen, som vokser, også støder på voksende modstand og uregerbarhed i de områder, der skal styres - hvad enten det drejer sig om kollektiv modstand og protest eller en stigende diffus desorganisering. Altså styringsbehovene vokser med styringens vækst som en cirkel med stadig større radius samtidig med, at styringen i sig selv skaber modstand. En anden side af dialektikken består i, at frigørelsen, det større livsrum, eksperimentmulighederne på mange præcise måder rammes ind af styringssystemets elegante og diskrete charme: Mange græsrodsorganisationer bliver nok så nydeligt organiseret ud fra de administrative kriterier, som styringssystemet fastlægger: Der er en tid til beboerforeningsarbejde, en tid til forældreorganisationsarbejde osv. Eller for at tage et andet eksempel: De alternative samlivsformer og den nye spirituelt-terapeutiske søgen efter en dybere eller højere meningsfuldhed i selvets underbevidste vande eller i verdensrummets karmiske energier udspiller sig bag hjemmets vægge, på ø-lejre eller i landlige enklavers verdensfjernhed.

Denne dialektik mellem styring og rablen kan lidt finere udtrykkes som en dialektik mellem "samfundsmæssiggørelse" og "subjektivering". Samtidig med at individernes liv (fødsel, uddannelse, opdragelse, arbejde, fritid, ja endog død) bliver samfundsmæssigt reguleret af styringssystemet, bliver individerne normativt, kulturelt, samlivsmæssigt, seksuelt presset mere og mere i retning af deres egen subjektivitet. Det er denne tendens, som Christopher Lasch i en mere patriarkalsk, kulturpessimistisk udgave har kaldt narcissisme. Og det er dette fænomenkompleks, som Habermas analyserer med begrebssættet legitimitetskrise-motivationskrise. Men der er ikke grund til at være så pessimistisk som Lasch over den rablen, der foregår og heller ikke grund til at være så forsigtig i diagnosen som Habermas.

Denne dialektik mellem styring og rablen eller samfundsmæssiggørelse og subjektivisering er nu ved at være en afgørende konkurrerende sociologisk modsætning til modsigelsen mellem kapital-løn-arbejde-modsætningen er stadig virksom som den bagvedliggende, i forhold til individernes fremmedbestemte kapitalakkumulation og mere sociologisk konkret som konflikter mellem arbejdsgivere og arbejdere. Men allerede på dette sidste konkrete sociologiske niveau er kapital-lønarbejde. Kapital-lønarbejde-modsætningen er stadig virksom som den bagvedliggende, i forhold til individerne fremmedbestemte kapitalakkumulation og mere sociologisk konkret som konflikter mellem arbejdsgivere og arbejdere. Men allerede på dette sidste konkrete sociologiske niveau er kapital-lønarbejde modsætningen ved at blive omstruktureret efter den opdukkende styrings-rablen-modsætnings linier. De fagligt organiserede lønarbejdere står i mindre og mindre grad over for kapitalen, der holder staten i hånden, men i stigende grad over for et komplekst styringssystem af kapitalakkumulationsinteresser, teknologiseringsinteresser og rationaliseringsinteresser. Under dække af en forældet politisk terminologi er de store fagforbund langt inde i dette komplekse styringssystem af bureaukratiske strategier, som udspiller sig inden for systemets rammer. Det ville nemlig være forkert at analysere styringssystemet som et konfliktløst maskineri, tværtimod, det er fyldt med allehånde bureaukratiske spilfægterier mellem allehånde særinteresser, som vi kender det fra interne ressourcekampe i de store organisationer.

Hvordan skal man nærmere karakterisere dette styringssystem? Det forekommer mig nogenlunde rammende at beskrive det som teknologisk rationalisering på basis af kapitalakkumulationsbehov. Men det forekommer mig yderligere, at de to elementer i styringssystemet: Kapitalakkumulation og teknologisk rationalisering er selvstændige komponenter, som ikke kan reduceres til hinanden, eller kort sagt: Den teknologiske rationalisering går langt ud over, hvad der kan forklares ud fra en klassisk kapitalakkumulationsopfattelse. Det forekommer mig endvidere, at den teknologiske rationalisering er ved at blive en selvstændig drivkraft og dynamik, som kan fungere videre uafhængigt af en eventuel standsning af kapitalakkumulationen. Det er vel, hvad der sker nu: På trods af den eksisterende akkumulationskrise ekspanderer den teknologiske rationalise-

ring på livet løs i administrationsapparaterne, informationsapparaterne og produktionsapparaterne.

Vi ved efterhånden, at Marx' klassebegreber ikke kan bruges i en sociologisk analyse af de afgørende sociale grupperinger i samfundet. Kriteriet på klasseinddeling må i sociologien altid tage udgangspunkt i samfundets centrale struktur og modsætning. Hvis teknologisk rationalisering er ved at tage overhånd i forhold til kapitalforholdet som "samfundets cellekerne", må stratifikationskriterierne nu findes som position/funktion i forhold til det teknologisk rationaliserede styringssystem. Snart kan de merværdiproducerende arbejdere tælles på én hånd, mens resten enten er offentligt ansatte eller lever på kombinationer af løn og bistand.

I stedet for arbejderklasse, mellemlag osv. og i stedet for statuslag skal vi nu til at tale om administrative kategorier. De væsentligste administrative kategorier i det nye samfund falder sammen med nogle aldersmæssige kriterier. Befolkningen er differentieret i 4-5 hovedgrupper:

1. Børn i førskolealderen
2. Børn i skolealderen
3. Dem mellem skole og erhverv - en særligt udsat gruppe kendetegnet ved diverse huller i erhvervsindslusningssystemet og i det administrative system af understøttelsestyper
4. De 25-60 årige i det dominerende løn-bistandssystem
5. De gamle

2.2. Magtformer

Vi har vænnet os til at analysere magtudøvelse marxistisk i to former:

- a) idealtypisk som udbytning, hvor lønarbejdernes merværdi tilegnes af kapitalen
- b) idealtypisk som undertrykkelse. Nøgleeksemplet er repressive statsapparater. Under typen undertrykkelse kommer også det klassiske Weberianske magtbegreb om A's evne til at få sin vilje igennem trods B's modstand. Det er begrebet om et eksisterende behovs eller ønskes manglende mulighed for at komme igennem.

Disse magttyper er klart utilstrækkelige. Hvor skal man placere de magtformer, hvor der ikke er nogen identificerbar A, som udøver magt, eller de magtformer hvor der ikke er nogle synlige ønsker

eller behov, som hindres. Hvad med den magt, der udøves gennem byernes indretning, gennem fordelingen af boligmassen på parcelhuse, ejerlejligheder og lejeboliger, gennem den bymæssige strukturs placering af bolig, arbejds- og indkøbsområder og veje? Eller er dette slet ikke magt, men struktur?

Foucault, som vi endnu ikke har fået diskuteret ordentligt i dansk sociologi, har et tilbud om en anden magtanalyse. Ifølge Foucault er hovedparten af den moderne magtanalyse bygget på et magtbegreb, som har mistet mere og mere af sin samfundsmæssige realitet. Det traditionelle magtbegreb stammer fra monarkiets juridiske magtformer; de monarkistiske statsinstitutioner, som voksede frem igennem middelalderen, "fremstod som instanser for regulering, voldgift, afgrænsning". Men i løbet af 1800-tallet opstår der helt nye magtmekanismer - "til dels lig med dem, som fra og med 1800-tallet har taget sig af menneskenes liv, af menneskene som levende legemer".¹¹

Magtens nye metode er

- ikke ved hjælp af retten, men ved hjælp af teknikken
- ikke ved hjælp af loven, men ved hjælp af normalisationen
- ikke ved hjælp af afstraffelsen, men ved hjælp af kontrollen
- udøves på niveauer og i former, som overskrider staten og dens apparater¹²

Og så kommer Foucaults efterhånden berømte magtindkredsning:

Magten er allestedsnærværende: Ikke fordi det er dens privilegium at sammenfatte alt i sin uovervindelige enhed, men fordi den skabes hvert øjeblik, på alle punkter, eller snarere i ethvert forhold mellem to eller flere punkter (s. 105). Magten er ikke en institution, ikke en struktur eller en bestemt kraft som visse udvalgte skulle være begavet med, men det navn, man giver en kompliceret strategisk situation i et givet samfund. Men dette betyder så også, at der er brug for et andet modstands eller oprørsbegreb. Der findes ikke et privilegeret sted for den store modstand, men mange modstandsformer: "Ulige, nødvendige, snigende, voldsomme, uforenelige, kompromisberedte, interesserede eller offervillige". Ligesom magtrelationer, organisationer og samlivsformer således foregår der modstand på tværs af sociale stratifikationer og de individuelle enheder".¹³

11) Michel Foucault, Seksualitetens historie 1. Viljen til viden, København: Rhodos 1978, p. 101.

12) Ibid., p. 102.

13) Ibid., p. 108.

Selvfølgelig er Foucaults magt- og modstandsbegreber helt umulige. Hvilken nogenlunde stoffri sociolog ville påtage sig overhovedet at skelne mellem magt og modstand ud fra det helt amorfe kriterium: en kompliceret strategisk situation. Måske er det, der ser ud som magt, i virkeligheden modstand eller både modstand og magt. Kort sagt: alt rabler.

Men man kan også positivere Foucault. Vi har nu sociologisk set fundet tre magttyper:

1. Model Marx: Udbytning
2. Model Weber: Undertrykkelse
3. Model Foucault: Normalisation. (Den gamle sociolog på Sociologisk Institut, som er løbet over ende af den aktuelle normalsociologi, vil her smile eftertænksomt og tænke på Homans og Lundberg).

Det ville være skørt at generalisere magtformen normalisation til det traditionelle økonomiske og politiske felt. Men måske kunne man lave en kombinatorik over de tre magtformer og spekulere over, hvilken kombination der er ved at vokse frem i 1980'erne:

I takt med den stigende teknologiske rationalisering sker der i stadig stigende grad en sammensmeltning mellem udbytnings- og undertrykkelsesformer, suppleret med allehånde normaliseringsformer. De 700.000 danskere, som reproducerer sig på skiftende kombinationer af løn og bistand, er udsat for en skiftende kombination af udbytning, undertrykkelse og normalisering. Det ene øjeblik får man lov at producere merværdi (som ligner merværdi mindre og mindre), det næste øjeblik får man andel i merværdier (eller hvad det nu er, man får andel i) og ind imellem bliver man tilbudt diverse arbejdsmarkedsuddannelses tilbud (som er sværere og sværere at skelne fra psykoterapi). Oven i alt dette kan man så organisere sig i en arbejdsløshedsbevægelse, som er mere og mere i tvivl om parolen skal være "Retten til arbejde" eller "Retten til dovenskab".

2.3. Organisering og bevidsthed

Sociologer og politologer, marxister og ikke-marxister er enige om, at de væsentligste organisationsformer er parti og fagbevægelse. I det sidste 10-år har vi set fremvæksten af græsrodsbevægelserne, men der mangler stadigvæk meget, før græsrodsbevægelserne er en legitim, gennemteoriseret del af den etablerede samfundsvidenskab.

I forhold til det korporative system af interesseorganisationer og statsorganer har partierne mistet indflydelse, og græsrodsbevægelserne har ikke fået indflydelse endnu.

I 1880 ville en lidt traditionel politolog være tilbøjelig til ikke at hæfte sig så meget ved de fremdukkende fagforeninger. For ham ville den afgørende politiske konflikt måske ligge i forholdet mellem godsejere og bønder. Han ville måske sige: Fagforeningerne har ingen afgørende betydning i vort politiske system, de bør holdes uden for politisk, og der er ingen grund til at beskæftige sig meget med dem teoretisk-forskningsmæssigt. Han ville tage fejl, fordi han ikke havde blik for, at et helt nyt samfund med nye konfliktdimensioner og mekanismer var ved at udvikle sig.

Måske er vi nu i en parallel situation. Måske repræsenterer græsrodsorganisationerne den helt afgørende organiseringsform i det nye samfund: De repræsenterer allehånde former for rablen over for det teknologisk-rationaliserede styringssystem. Deres rekrutteringsbasis er netop de forskellige former for administrative kategorier, sociale kategoriseringer, som det teknologiske styringssystem indleder befolkningen i. Vi har som følge af de afgørende samfundsmæssige ændringer, som har fundet sted siden 1960'erne, og som fortsætter med accelererende fart i 1980'erne fået en struktur, hvor parløbet parti-fagforening mister i betydning som de centrale krystallisationspunkter for magt og modmagt, mens det nye afgørende parløb bliver mellem fagforening-græsrodsorganisation. Fagforeningerne repræsenterer interesser knyttet til den uddannelse, hvorved man opnår reproduktion via lønnen (hvis man opnår det). Interesser i andre ydelser fra styringssystemet (og behov afledt af styringssystemet og dets mangler) repræsenteres af spektret af organisation- og livsformer, fra beboerforeninger over miljøbevægelser, kønspolitiske bevægelser og kollektiver til diverse former for ungdomskultur (som i Danmark stadigvæk er forholdsvis uudviklede, men se Karen Dissings opregning ovenfor).

Men her er det - som antydnet - vigtigt at indregne en række organiserings- og livsformer i den nye interesseorganiseringsstruktur, som heller ikke græsrodsforskerne rigtigt vil anerkende. Her tænker jeg for eksempel på kollektivbevægelsen og de forskellige former for ungdomskultur og terapibevægelser.

Sociologien om det nye samfund får problemer med at begribe be-

vidsthedsformer og ideologier, når de gamle kategorier om lønarbejderbevidsthed, reformisme og klassebevidsthed ikke længere duer. Eller er det muligt at analysere sig frem til en konservatisme-progressivitetsdimension, som afløser for den gamle borgerlige bevidsthed-proletarisk bevidsthed?

Her kommer vi virkelig ud på gyngende grund. Men det forekommer mig, at man kunne overføre noget af teoristrukturen fra den marxistiske bevidsthedsanalyse på den nye situation. Groft sagt kan man marxistisk sige, at en reformistisk bevidsthed er fundet i lønarbejdernes materielle afhængighed af kapitalen, i deres oplevelse af, at kapitalen er nødvendig, for at de kan reproducere sig selv. Mens en revolutionær bevidsthed er indsigten i, at lønarbejderne i bund og grund graver deres egen grav ved at knytte deres skæbne til kapitalens velbefindende.

Idet nye samfund er befolkningen grundlæggende afhængig af det teknologisk rationaliserede styringssystemes ydelser, afhængig af at dette system er velfungerende. Ligesom det i den gamle "interessekamp" var et evigt og uløseligt problem at finde frem til en balance mellem dagskrav og langsigtede socialistiske krav, bliver det i den nye interessekamp umuligt at skelne klart mellem, hvilke krav der indebærer en konsolidering af det teknologisk-rationelle styringssystem, og hvilke krav der går i retning af udvidelse af de muligheder for selvbestemmelse og livsudfoldelse, som netop ødelægges af den teknologisk-rationelle styring.

Når den samfundsmæssige modsætning i mindre og mindre grad er modsætningen kapital-lønarbejde og mere og mere styring/rablen, betyder det, at perspektivet for den progressive kamp forandres. Progressiv kamp betyder de til enhver tid tilsidesatte gruppers eller behovs artikulering og målformulering. Den progressive kamp bliver mere diffus og rettet mod allehånde former for selvbestemmelse, men på en lang række forskelligartede og delvis modstridende dimensioner fra "ortodokse" socialistiske bevægelser til "upolitiske", økologiske, kønspolitiske og terapeutiske bevægelser. Men det betyder så også, at de ortodokse socialistiske intentioner om at få bevægelserne ind i et samarbejde med socialistisk perspektiv ikke duer. Vi vil opleve, at vore børn, for at være progressive, må melde sig ind i Kristeligt Folkeparti.

2.4. Normer og netværk

For at få et nogenlunde afrundet billede af det nye samfund, må vi også udvikle kategorier til at analysere det personlig dagligliv. Vi har efterhånden foretaget et utal af analyser af forandringer i familiens funktioner. Vi ved, at den gamle halvvejs mytologiske multifunktionelle familie for længe siden er blevet tømt for funktioner, familien er - siges det - blevet en enhed, der efterhånden kun tager sig af konsum og emotionel tilfredsstillelse.

Det forekommer mig, at dette i stigende grad er en for konservativ og utidssvarende sociologisk analyse. Vi er ved at få et familiemæssigt-seksuelt reproduktionssystem, der er kendetegnet ved en skinbarlig opløsning af familien.

Kernefamilien, bestående af to voksne med en indbyrdes seksuel relation og deres 1½ barn er nu blot én blandt flere mulige kombinationer af to relationssystemer, som efterhånden fungerer uafhængigt af hinanden. Kernen i denne nye struktur er, at der er sket en adskillelse mellem på den ene side de voksnes seksuelle relation og på den anden side børneavl. For at sætte nogle teoretiske kategorier på det, kunne det skitseres således:

Vi har på den ene side

- a) de voksnes seksuelt-emotionelle relationssystem, som i stigende grad bliver præget af seriel monogami, dvs. en serie af mellemkorte til mellemlange seksuelt-emotionelle forhold mellem to voksne,
og på den anden side adskilt herfra:
- b) børneavls-primærsocialiseringssystemet. I dette system indgår der ud over barnet selv tre instanser: 1) de biologiske forældre, 2) deltagerne i de biologiske forældres aktuelle seksuelt-emotionelle relation og 3) det teknologiske styringssystemets socialiseringsinstitutioner.

Dagligdagen i det nye samfund er præget af, at hele den samfundsmæssige reproduktion er overtaget af det teknologiske styringssystem. Det gælder ikke blot den økonomiske reproduktion (produktion, konsum, akkumulation), men også den befolkningsmæssige reproduktion (fødsel, opdragelse, død). Det nye samfund fungerer uafhængigt af selvgroede normative processer og sociale netværk. Det er et anomisk samfund; ikke sådan at forstå at der ikke findes normer og

sociale netværk; tværtimod, vi har aldrig kendt et samfund med så livlig norm- og netværksproduktion.

Det er heller ikke et anomisk samfund i den forstand, at det kan klare sig uden normer og netværk; det er ikke til at forestille sig. Men det er normer og netværk, som savner nødvendighedsstatus i den samfundsmæssige reproduktion; den ene samværsstruktur kan være lige så god som den anden. Der udvikles samværsformer på livet løs, hvor befolkningen nu midlertidigt rystes sammen i boligområder, på arbejdspladser og i grupperinger, som kommer og går med personlige tiltrækninger og frastødninger i jagten efter fast arbejde, lidt bistand og råhygge.

Intet under at børnetallet daler, og at vi allesammen efterhånden må gå i følelsesforløsende terapi!